

Мороз Катерина Геннадіївна

*Студентка 4 курсу
історичного факультету
Спеціальності 081 «Право»
Житомирського
державного університету
імені Івана Франка*

Бруцька Тетяна Анатоліївна

*Кандидат юридичних наук,
старший викладач
Житомирського
державного університету
імені Івана Франка*

ВІКТИМОЛОГІЧНЕ ЗАПОБІГАННЯ НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ЗЛОЧИННОСТІ: РІВНІ ТА ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ

Ще з самого початку історії людства існував закон, що здійснення насильства є першоджерелом розв'язання будь-якої проблеми. Але все ж таки згодом завдяки швидкому розвитку суспільства почався процес усвідомлення необхідності обмеження сили для досягнення певної мети чи вирішення певних соціальних конфліктів. У таких умовах залишається актуальною проблема удосконалення заходів попередження насильства подолання наслідків насильницьких правопорушень та запобігання віктимізації населення.

Вчені-кримінологи, розуміючи всю небезпечність насильницьких злочинів почали займатися розробкою заходів щодо протидії вчинення таких посягань та визначення тих факторів, які б могли її детермінувати.

При цьому, значну увагу вчених завжди привертає сама поведінка жертви насильницького злочину. Оскільки результат у вигляді кримінального правопорушення у великій мірі може бути викликаний і поведінкою потерпілого, його психологічними властивостями. У зв'язку із цим вчені досліджують

віктимність, віктимну поведінку, теорії жертв, розробляють класифікації жертв, здійснюють розмежування віктимної поведінки від девіантної, а також розробляють систему заходів запобігання віктимізації населення, віктимної поведінки тощо.

Значна кількість аспектів віктимологічної профілактики насильницької злочинності проаналізована та висвітлена у роботах О.М. Бандурки, Н.А. Беляєва, В.О. Глушкова, В.В. Голіни, О.М. Джужі, А.П. Закалюка, П.П. Михайленка, В.О. Навроцького, та інших вітчизняних і зарубіжних вчених [2, 4, 6].

За останні роки з'явилася певна кількість праць, яка присвячена профілактиці віктимної поведінки, серед яких вагомий внесок своїми працями внесли А.Ю. Кулієв, О.А. Козерацька, В.О. Тулякова [1, 4].

При цьому проблематика віктимної поведінки та її профілактики все ж таки, залишається актуальною і потребує додаткових досліджень і розвідок.

У вітчизняній кримінологічній літературі відрізняють два підходи до учинення насильств: «вузький погляд» - лише фізичне насильство; «широкий погляд» - поняття насильства охоплює усі випадки застосування насильства і випадки погрози його застосування [4]. До насильницьких злочинів відносять в першу чергу злочини проти життя та здоров'я особи, проти волі честі та гідності особи, проти статевої свободи та статевої недоторканості, насильницькі злочини проти власності.

Плутницька К.М. до цих злочинів також відносить: насильницькі злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина, насильницькі злочини у сфері господарської діяльності, насильницькі злочини проти громадської безпеки, Насильницькі злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту, насильницькі злочини проти громадського порядку і моральності, насильницькі злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення, насильницькі злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування,

об'єднань громадян і проти журналістів, злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, насильницькі злочини проти правосуддя, насильницькі злочини проти встановленого порядку несення військової служби, насильницькі злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку тощо [7].

Аналіз статистичних даних Офісу Генерального прокурора свідчить, що у 2018 році від умисних вбивств, тяжких тілесних ушкоджень, згвалтувань, домашнього насильства, розбоїв постраждало 7924 особи, у 2019 році від цих самих протиправних діянь постраждало 8361 особа, у 2020 році – 9056 осіб [3].

Насильницькі злочини є найбільш небезпечними злочинами, які, окрім самої жертви, негативно впливають і на суспільство загалом. Значна частина цих злочинів вчиняється під час сімейно-побутових конфліктів, які переходять у взаємні образи і бійки.

Місцем вчинення більшості вбивств і тілесних ушкоджень є квартира, будинок, двори, тощо. Близько 80 % таких злочинів учиняється у вечірні та нічні години, під час та після вживання спиртних напоїв, шляхом заподіяння потерпілому побоїв руками і ногами, побутовими предметами та іншими речами та із застосуванням різної вогнепальної зброї.

Немає у світі людей які б народжувались відразу жертвами злочину, проте деякі особливості людини можуть на неї перетворити. Серед таких факторів, які безпосередньо впливають на можливість перетворення на жертву насильницького злочину виділяють: фізичні та психологічні недоліки, нездатність до самозахисту або ж неготовність до неї чи, наприклад, матеріальне становище самої жертви. Тому профілактика віктимної поведінки є дуже важливою. Головним завданням профілактики є можливість змінити віктимну поведінку потенційного потерпілого і запобігти її перетворенню на реального потерпілого.

Взагалі, сама жертва та її спосіб життя створює необхідні умови для віктимізації її власної поведінки. При дослідженні місця жертви у вчиненні

злочину за допомогою аналізу зв'язку між злочинцем та ситуацією вчинення самого злочину вагоме місце посідає «вина жертви».

Вчений В.О. Туляков визначив 3 форми прояву вини потерпілого, що деталізує поняття жертви та її вини у вчиненні злочину [8].

Перша форма вина характеризується соціально-психологічними якостями людини. Це можуть бути її емоції, мотиви та психічне ставлення взагалі до криміногенної ситуації. Тобто чи стане людина жертвою злочину напряму залежить від її ставлення до такої ситуації, від її поведінки, та від того як вона себе поводить.

До другої форми можна віднести її оціночну сторону віктимної активності з точки зору пануючих у суспільстві норм та правил поведінки, їх цінностей та безпосередньої самої свідомості людини.

Третя група визначає сам процес віктимізації. Саме це повністю відповідає традиційному віктимологічному уявленню про роль потерпілого в механізмі злочинного посягання. Ця форма вини характеризує вчинки та поведінку потерпілого, детермінанти, які пов'язані з вчиненням щодо нього злочину, що сприяли зародженню злочинного наміру в іншій особі [5].

Сама жертва злочину часто відіграє кримінологічно значиму роль в механізмі злочину. Її поведінка може бути як і позитивною, так і негативною, як пасивною, так і активною. Але недоцільно вважати, що значущість віктимної поведінки пов'язана саме з активністю особи або її негативною мотивацією. Проте вона може впливати на сам механізм вчинення злочину та визначати роль потерпілого та її значення в аналізі вчинення правопорушення злочинцем.

Саме тому в злочинах, що є проявами кримінально насильницької поведінки віктимна поведінка посідає важливе значення. Образи, знущання та погрози є основними причинами вчинення таких злочинів. І щоб їх не допускати існує профілактика віктимності населення.

Віктимологічна профілактика існує на таких трьох рівнях: загальносоціальний, спеціально-кримінологічний, індивідуальний

Що стосується загальносоціальної профілактики віктимізації населення, то це певна система соціально-економічних, політичних, культурних заходів, що застосуються державою та суспільством і спрямовані на профілактику великої кількості громадян. Це вважається великомасштабним соціальним завданням держави і успіх його залежить від правового та матеріального ресурсу цієї держави.

Основними заходами, що здійснюються на загальносоціальному рівні віктимологічної профілактики насильницьких злочинів є: морально-правове виховання населення; формування в суспільстві атмосфери толерантності, повага до цінностей людини, як і культурних так і релігійних; перебудова свідомості людей на чітке уявлення на суспільства без жорсткості та помсти [1].

Основними суб'єктами, які здійснюють заходи віктимологічної профілактики на цьому рівні є: навчальні заклади, спеціальні підрозділи Національної поліції України, які здійснюють діяльність у сфері ювенальної превенції, органи опіки і піклування, кризові центри для жертв насильства в сім'ї та членів сім'ї, засоби масової комунікації тощо.

Слід підкреслити, що засоби масової комунікації, на сьогодні можуть здійснювати дуже ефективну протидію віктимізації населення. оскільки через них велика кількість людей може дізнатись або нагадати для себе основні правила поведінки у ситуаціях, які загрожують насильством, а саме: необхідність уникати малолюдних місць і взагалі не з'являтися на вулиці в пізній час; поводити себе в момент нападу рішуче, правильно використовувати засоби самозахисту, та інші.

Окрім того, одним із найважливіших заходів віктимологічної профілактики є виховна робота, результати якої мають на меті сформувати в особи високий рівень правової культури та правової свідомості, навички поведінки у небезпечних ситуаціях та бути обачним.

Також важливим аспектом є достанє фінансування з боку держави всіх існуючих програм, направлених на віктимологічну профілактику насильницьких злочинів.

Якщо аналізувати профілактику віктимізації населення щодо здійснення насильницьких злочинів, то можна звернутися і до зарубіжного досвіду. Наприклад, значна діяльність із захисту прав людини проводиться Радою Європи, у межах якої прийнято біля 150 конвенцій, що регламентують проблеми захисту прав людини й пряме чи непряме обмеження віктимізації. У Старбурзі Рада міністрів Ради Європи прийняла Європейську конвенцію «Про відшкодування збитків жертвам насильницьких злочинів з боку держави і міжнародного співробітництва в цій галузі країн – членів Європейської Ради» (1983 р.), що визначала межі відшкодування шкоди, який повинен виплачуватись певній категорії осіб, а саме:

1. Особам, яким у результаті навмисних дій було нанесено серйозну втрату фізичного чи психічного стану здоров'я;
2. Особам, що знаходилися на утриманні загиблих внаслідок такого злочину [6].

На спеціально-кримінологічному рівні здійснюються заходи, спрямовані на інформування населення про факти злочинів, які були вчинені за певний відрізок часу на певній території, про способи вчинення таких злочинів; розробка і розповсюдження спеціальних інструктивних матеріалів або пам'яток про те, як уберегтися від злочинця, як діяти у випадку нападу або погрози нападом, як не стати жертвою злочину, проведення спеціальних бесід та тренінгів з особами, які перебувають у групі ризику, надання первинної та вторинної правової допомоги постраждалим від домашнього насильства; патрулювання місць, де найчастіше вчиняються злочини, а також взаємодія слідчих та оперативних підрозділів поліції.

У розвинених країнах, таких як США концепція профілактики полягала у інформуванні правоохоронними органами населення про можливі прояви злочинності у певному місці та у певний час створення умов співробітництва поліції та населення. Важливе значення приділяється комфортності житла людей та приміщень, де протікає життя людей, їх культурному розвитку та оздоровленню.

Також у Великій Британії існує програма сусідської допомоги, що має на меті налагодження дружніх сусідських стосунків, де всі готові один одному допомогти, а не тільки спостерігати за потенційними подіями, що можуть відбутися в районі проживання [2].

Індивідуальна віктимологічна профілактика насильницьких злочинів має на меті зміну особистісних якостей особи, яка властива потенційним жертвам та припинення або змінення тенденцій розвитку віктимної поведінки.

Індивідуальна віктимологічна профілактика диференціюється в залежності від категорії особи, яка її потербує: особи, які вже стала жертвою злочину, особи, які підпадають під ознаки потенційної жертви внаслідок того, що володіють високим ступенем віктимності тощо. У зв'язку із цим заходи віктимологічної профілактики розділяють на заходи допомоги і заходи-переконання.

Профілактика індивідуальної поведінки включає у себе певні застережливі заходи, що стосуються не всього суспільства загалом та певної категорії осіб це: індивідуальні бесіди; проведення тренінгів по безконфліктному спілкуванню; прищеплення навичок та умінь виходу з криміногенних ситуацій та правильної поведінки в таких ситуаціях [9].

Рекомендації стосовно того, як не стати жертвою насильницького злочину або насилля допомагають громадянам краще захистити себе від можливого кримінального посягання. Застосування розроблених кримінологами заходів віктимологічного характеру дозволяє отримати значний ефект у протидії злочинності.

Тенденції запобігання насильницьким злочинам та віктимізації населення свідчать про те, що здійснення заходів віктимологічної профілактики визнається важливим і дієвим. Попри це, що більшість уваги все ж таки приділяється самому злочину або ж злочинцю, а жертві та процесу перетворення особи на жертву - менше.

Вважаємо, що у суспільстві у якому прагнуть ефективно запобігати вчиненню кримінальних правопорушень необхідно вчиняти більше дій, спрямованих на протидію віктимізаціям та захист осіб від вчинення цих злочинів.

Тож будувати систему віктимологічної профілактики насильницьких злочинів слід не на помсті, а на захисті і робити усе для того, щоб ефективність профілактики тільки зростала.

Базуючись на принципах законності, гуманізму, диференціації заходів впливу, своєчасності та достатності, в основу віктимологічної профілактики насильницьких злочинів необхідно покласти ефективні засоби і способи виявлення потенційних жертв насильницьких злочинів, роботи із особами, що вже вчинили насильницькі злочини та запроваджувати комплексні заходи зменшення шкоди від насильницьких злочинів.

З огляду на вище викладене, можна дійти до висновку, що профілактичний захист осіб від вчинення насильницьких злочинів має особливо правову та соціальну роль у житті населення. Діяльність соціальних інститутів та правоохоронних органів має бути спрямована на виявлення, усунення або нейтралізацію обставин і ситуацій, які формують віктимну поведінку і обумовлюють вчинення злочинів, виявлення груп ризику і конкретних осіб з підвищеним ступенем віктимності і вплив на них з метою відновлення або активізації їх захисних властивостей, а також розробка або вдосконалення вже наявних спеціальних засобів захисту громадян від кримінальних правопорушень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Давиденко В.Л. Віктимологічна профілактика як напрям протидії злочинності. Європейські перспективи № 1. 2015. С.78-81.
2. Джужа О.М. Профілактика злочинів: [підручник] / О.М. Джужа, В.В. Василевич, О.Ф.Гіда та ін.; за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О.М. Джужи. – К.: Атіка, 2011. – 720 с.
3. Звітність «Єдиний звіт про кримінальні правопорушення», форма № 1, затверджена наказом Генерального прокурора від 30.06.2020 № 299 <https://www.gp.gov.ua/ua/index.html>

4. Кримінологія: Навч. посіб. / Упоряд.: О.М. Джужа, В.В. Василевич, Ю.Ф. Іванов та ін.; За заг. ред. О.М. Джужі. – К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2004. – 200 с.

5. Козерацька О. А. Судово-психіатрична оцінка віктимної поведінки потерпілих внаслідок сексуального насильства / О. А. Козерацька // ScienceRise. Medical science. - 2017. - № 7. – С. 7-14. [Електронний ресурс].- Режим доступу:http://nbuv.gov.ua/UJRN/texcsrm_2017_7_4.

6. Кулієв А.Ю. Запобігання злочинності заходами віктимологічної профілактики / А.Ю. Кулієв // Південноукраїнський правничий часопис: зб. наук. праць. – Одеса, 2007. – № 3. – С. 51-53.

7. Плутицька К.М. Сучасний стан насильницької злочинності в Україні: рівень, структура, динаміка, географія. Право і суспільство. 2017. № 3. С. 176–181.

8. Туляков В.О. Віктимологія (соціальні та кримінологічні проблеми) / В.О. Туляков. – Одеса: Юрид. літ., 2000. – 336 с.

9. Чебан О.М. Віктимологічна профілактика злочинності безпритульних осіб як елемент індивідуальної профілактики. // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право, Вип.28, том 3. 2014. 43-47с. [Електронний ресурс].- Режим доступу:

<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/6895/1/%D0%92%D0%86%D0%9A%D0%A2%D0%98%D0%9C%D0%9E%D0%9B%D0%9E%D0%93%D0%86%D0%A7%D0%9D%D0%90%20%D0%9F%D0%A0%D0%9E%D0%A4%D0%86%D0%9B%D0%90%D0%9A%D0%A2%D0%98%D0%9A%D0%90%20%D0%97%D0%9B%D0%9E%D0%A7%D0%98%D0%9D%D0%9D%D0%9E%D0%A1%D0%A2%D0%86%20%D0%91%D0%95%D0%97%D0%9F%D0%A0%D0%98%D0%A2%D0%A3%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%98%D0%A5%20%D0%9E%D0%A1%D0%86%D0%91.pdf>